

Wprowadzenie

Proces kształtowania się dziennikarskiej etyki normatywnej w Polsce do-tychczas pozostawał na uboczu zainteresowania doktryny medioznawczej. Przedmiotem opracowań naukowych bywały wybrane okresy w historii, w któ-rych odwoływano się do działalności organizacji dziennikarskich bądź też ba-daniami obejmowano wyłącznie zawartość treściową istniejących kodeksów etycznych¹.

Za istotne uznano zatem spójne i kompleksowe ujęcie zarówno procesu powstawania organizacji dziennikarskich, począwszy od schyłku XIX w., jak i wpływu tych organizacji na formowanie zawodowego etosu dziennikarza.

Refleksji badawczej nad etyką zawodową, czyli „spisanymi normami, od-powiadającymi na pytania, jak ze względów moralnych, przedstawiciele da-nego zawodu powinni lub nie powinni postępować”² został poddany okres od momentu umieszczenia pierwszego zapisu dotyczącego etyki dziennikarskiej w statucie Towarzystwa Dziennikarzy Polskich w 1896 r.³, do początku XXI w., kiedy to powstawały ostatnie uregulowania etyczne tworzone przez organiza-cje dziennikarzy.

Zgodnie z *D. Hallinem*, proces profesjonalizacji⁴ i odpowiadający mu roz-wój ideologii zawodowej dziennikarzy, jaki miał miejsce w XX w., można

---

¹ Por. *D. Nałęcz*, *Zawód dziennikarza w Polsce 1918–1939*, Warszawa–Łódź 1982; *A. Słom-kowska*, *Prasa w PRL. Szkice historyczne*, Warszawa 1980; *A. Kozieł*, *Studium o polityce prasowej PZPR w latach 1948–1957*, Warszawa 1991; *I. Dobosz*, *Prawo i etyka w zawodzie dziennikarza*, Warszawa 2008; *T. Goban-Klas*, *Niepokorna orkiestra medialna. Dyrygenci i wykonawcy polityki informacyjnej w Polsce po 1944 roku*, Warszawa 2004.

² *I. Lazari-Pawłowska*, *Etyki zawodowe jako role społeczne*, w: *A. Sarapata* (red.), *Etyka za-wodowa*, Warszawa 1971, s. 33.

³ *B. Michalski*, *B. Golka*, *Etyka dziennikarska a kwestie informacji masowej*, Warszawa 1989, s. 134.

⁴ Zob. *T. Kononiuk*, *Profesjonalizacja w dziennikarstwie. Między modernizmem a ponowo-czesnością*, Warszawa 2013.

uznać za okres „szczytowego modernizmu w dziennikarstwie”, który bezpowrotnie się skończył⁵.

Modernistyczny model dziennikarstwa zaczął załamywać się w latach 90. XX w. wraz z pojawieniem się nowych technologii informacyjnych i nowych form dziennikarstwa, co sprawiło, że dziennikarstwo – uważane dotąd za dość elitarną profesję – stało się masowym zajęciem. Rewolucja medialna na świecie, która zbiegła się z okresem transformacji polityczno-ustrojowej w Polsce, przyniosła wiele zmian nie tylko w zakresie postrzegania zawodu dziennikarza czy sposobu korzystania z mediów, ale też społecznej obyczajowości i wrażliwości na problemy etyczne w komunikowaniu.

Współcześni socjologowie w swoich analizach rzeczywistości wielokrotnie podkreślają, że *credo* życiowym „człowieka masowego” jest dążenie do tego, by żyć bez podporządkowania się jakiegokolwiek moralności⁶, że „nasze czasy są czasami silnego poczucia moralnej ambiwalencji”⁷.

Kryzys epistemologiczny, jaki niewątpliwie dotyka współcześnie również dziennikarstwo⁸, przejawia się także zanikiem dialogu na temat wartości w informowaniu. Od początku lat 90. XX w. stopniowo zmniejszała się aktywność sądów dziennikarskich istniejących przy stowarzyszeniach, zaś współcześnie także Rada Etyki Mediów coraz rzadziej zabiera głos w sprawach naruszeń etyki przez dziennikarzy⁹. A przecież siła oddziaływania etyki ma swoje źródło w ocenie postępowania członków danej społeczności, czy grupy zawodowej.

Wynikająca z mentalności człowieka ponowoczesnego postawa mogłaby sprowadzać się zatem do uznania, że także dla dziennikarzy nadszedł czas wszelkich praw i wolności oraz braku zawodowych obowiązków. Tendencję taką potwierdzają niestety liczne krytyczne publikacje i komentarze oraz bieżąca obserwacja pracy samych dziennikarzy¹⁰.

---

⁵ D. Hallin, The passing of the „High Modernism” of American Journalism, *Journal of Communication* 1992, vol. 42(3), s. 14–25.

⁶ J. Ortega y Gasset, *Bunt mas*, Warszawa 2002, s. 11.

⁷ Z. Baumann, *Etyka ponowoczesna*, Warszawa 1996, s. 31.

⁸ J. Pleszczyński, *Etyka dziennikarska*, Warszawa 2007, s. 128.

⁹ Ostatnie stanowisko Rady udostępnione na stronie REM pochodzi z 21.12.2015 r. W październiku 2016 r. przestała działać strona internetowa REM. Nie powiodły się także próby kontaktu z przedstawicielami organizacji podejmowane w trakcie pisania niniejszej rozprawy.

¹⁰ Tak o poziomie etycznym współczesnych dziennikarzy wypowiadał się K. Kąkolewski: „Mam wrażenie – mówił – że nadszedł czas kłamstwa i bezczelności. Bezkarność powoduje niesłychane odkształcenie, można napisać, co się chce, można więc każdego opluć i nie ma na to żadnego sposobu. Dziennikarze już nawet nie pełzną, bo szlachetnie pełzną węże, oni już tylko chodzą na czworakach”. Niektórych dziennikarzy, nawet tych, którzy wyrosli spośród jego uczniów,

Jednak w rzeczywistości nie można uwolnić się od moralności, bo brak podporządkowania się normie w istocie powoduje jej zanegowanie i jest postawą amoralną. Zwodnicza w tym kontekście jest ufnosc w etykę cnot pozo- stawiająca człowiekowi swobodę co do wyboru norm, jakie będą przez niego zinternalizowane.

Dlatego naturalna wydaje się potrzeba wskazania i przypomnienia najważ- niejszych norm etycznych w dziennikarstwie, które pełniąc rolę swego rodzaju „drogowskazów”, a które przez przeszło 100 lat przyczyniały się do budowy społecznego ładu opartego na wartościach.

Wymienione okoliczności, jak również refleksja nad konsekwencjami przekazu pozbawionego najważniejszych standardów w informowaniu, stały u podstaw podjęcia tematu niniejszego opracowania, tj. „Kształtowanie się dziennikarskiej etyki normatywnej w Polsce”.

W tytule pracy celowo zostało zawarte odwołanie do etyki normatywnej, które określa zakres przedmiotowy badań. Etyka normatywna szczególną wagę przywiązuje do rozważań nad systemem wartości i powinności moralnej. Dla- tego w jej zakresie wyróżnia się teorię wartości (aksjologię) oraz teorię powin- ności moralnych (deontologię)¹¹. Teoria wartości pozwala na wyodrębnienie dobra stojącego w danej społeczności najwyżej w hierarchii cenionych dóbr i będącego podstawą wszystkich działań (tzw. *summum bonum*)¹².

Na podstawie określonej hierarchii wartości etyka normatywna formułuje zespół norm umożliwiających realizację tych wartości. Normy te formułowane są w postaci zdań typu „powinno się”, „należy”. Nie opisują istniejącej rzeczy- wistości, czyli tego, co jest, ale ze swej natury kierują postulat w kierunku przy- szłości, czyli ku temu, co (jeszcze) nie istnieje¹³. Stanowią idealny wzorzec, do którego należy dążyć, aby żyć moralnie. Normy te częstokroć tworzą całe sys- temy, tzw. deontologie (gr. *deon* – to co obowiązkowe, niezbędne, właściwe), regulujące zachowania jednostek przynależących do określonych grup, np. za- wodowych.

---

nazywał „bandytami słowa” (źródło: http://wyborcza.pl/duzyformat/1,145321,18135202,Krzysztof_Kakolewski_1930_2015__Reporter_ktory_umarl.html, dostęp: 22.11.2018 r.).

¹¹ Por. S. Jedynak, Mały Słownik etyczny, Bydgoszcz 1994, s. 36; P. Skuczyński, S. Sykuła (red.), Leksykon etyki prawniczej, Warszawa 2013, s. 98 i 107.

¹² Dobro to różni się w zależności od stanowiska prezentowanego w ramach poszczególnych kierunków etyki normatywnej. Eudajmonizm zakłada, że normę moralności wyznacza wpływ danego czynu na szczęście podmiotu, deontonomizm zaś za kryterium moralnej dobroci (powinności) przyjmuje wypełnianie nakazów pochodzących od autorytetów; J. Pilikowski, Podróż w świat etyki, Kraków 2010, s. 30.

¹³ P. Skuczyński, S. Sykuła (red.), Leksykon..., s. 99.

Począwszy od schyłku XIX w. normy etyki zawodowej formułowane przez organizacje dziennikarskie wyznaczały wspólny kierunek myślenia o wartościach i powinnościach w pracy dziennikarzy. Analiza uregulowań stworzonych przez dziennikarzy pozwala na sformułowanie wniosku, że najwyższą wartością dla twórców kodeksów etycznych było dobro odbiorców informacji¹⁴. Na tej podstawie kształtował się system powinności zawodowych dziennikarzy.

W pierwszych kodeksach wskazywano przede wszystkim na obowiązek szczególnego sprawdzenia prawdziwości wiadomości, konieczność sprostowania, gdy informacja okaże się nieprawdziwa, nakaz obiektywizmu, zachowania uczciwości i odpowiedzialności za przekazywane treści¹⁵. Prawda, bezstronność, dokładność i uczciwość od początku były obecne w refleksji etycznej nad systemem powinności w etyce dziennikarskiej.

W niniejszej rozprawie jako podstawowy katalog wartości i powinności w polskim systemie medialnym wskazano KEM składającą się z siedmiu Zasad: prawdy, obiektywizmu, oddzielania informacji od komentarza, uczciwości, szacunku i tolerancji, pierwszeństwa dobra odbiorcy, wolności i odpowiedzialności. Powodów takiego wyróżnienia jest kilka:

- 1) Karta Etyczna Mediów, podpisana w 1995 r. przez przedstawicieli „ludzi mediów”, czyli producentów, wydawców i nadawców, była przejawem szerokiego kompromisu co do wspólnie wyznawanych przez środowisko dziennikarskie wartości¹⁶. Organizacje dziennikarskie tworzone w latach 80. i 90. XX w. posiadały własne statuty, odrębne kodeksy

---

¹⁴ Przyjęcie koncepcji służby publicznej miała dla dziennikarzy szczególne znaczenie. Jak twierdzą C. Hallin i P. Mancini: „brak specjalistycznej wiedzy w dużym stopniu deprecjonuje dziennikarzy w staraniach o pozyskanie szerszej autonomii i uznania społecznego. Deklarowana służba interesowi publicznemu staje się zatem dominującą cechą, w oparciu o którą zawód dziennikarza stara się budować własną pozycję i prestiż” – por. D.C. Hallin, P. Mancini, *Systemy medialne. Trzy modele mediów i polityki w ujęciu porównawczym*, Kraków 2007, s. 37.

¹⁵ W 1900 r. w Szwecji powstał Kodeks etyczny dziennikarzy, w 1936 r. kodeks norm międzynarodowych zawarty w dekalogu Międzynarodowej Unii Stowarzyszeń Prasowych (IUPA), Międzynarodowy kodeks honorowy Międzynarodowej Federacji Dziennikarzy powstały przed II wojną światową. Por. J. Pleszczyński, *Etyka dziennikarska*, s. 107.

¹⁶ Kartę Etyczną Mediów, opracowaną z inicjatywy SDP, podpisali w dniu 29.3.1995 r. prezesi: Stowarzyszenia Dziennikarzy Polskich, Stowarzyszenia Dziennikarzy Rzeczypospolitej Polskiej, Katolickiego Stowarzyszenia Dziennikarzy, Syndykatu Dziennikarzy Polskich, Związku Zawodowego Dziennikarzy, Unii Wydawców Prasy, Telewizji Polskiej S.A., Telewizji Polsat, Stowarzyszenia Niezależnych Producentów Filmowych i Telewizyjnych, Polskiego Radia S.A., Stowarzyszenia Radia Publicznego w Polsce, Stowarzyszenia Polskiej Prywatnej Radiofonii, Związku Zawodowego Dziennikarzy Radia i Telewizji, Związku Zawodowego Pracowników Twórczych TVP SA WIZJA oraz krajowy duszpasterz środowisk twórczych, ks. W. Niewęglowski.

etyczne i sądownictwo dziennikarskie, co niewątpliwie przyczyniło się nie tylko do podziałów w obrębie środowiska dziennikarskiego, ale też różnorodności norm deontologicznych. Podpisanie KEM przez wszystkich Prezesów Stowarzyszeń Dziennikarskich oraz przedstawicieli najważniejszych stacji nadawczych w 1995 r. rozwiązywało problem braku jednego kodeksu etycznego, obowiązującego nie tylko wszystkich dziennikarzy, ale także wydawców, nadawców i producentów;

- 2) Karta Etyczna Mediów najpełniej odzwierciedla uregulowania etyczne dla dziennikarzy o międzynarodowym charakterze, takie jak: Deklaracja Zasad z Bordeaux (1954 r.) i Deklaracja Paryska (1983 r.);
- 3) zwięzłość karty, składającej się z 7 pojęć o charakterze filozoficznym, jest jej zaletą, ponieważ nie tylko daje możliwość interpretacji terminów określających zasady KEM, ale też otwiera sposobność do przyporządkowania poszczególnych norm zawartych w kodeksach do zasad KEM. Znajomość regulacji pozwala odpowiedzieć na pytania, które praktyki dziennikarzy można sklasyfikować jako sprzeczne z poszczególnymi zasadami KEM.

Kartę Etyczną Mediów, nazwaną dekalogiem polskich mediów i ich pracowników¹⁷, można zatem uznać za uregulowanie norm etyki dziennikarskiej na poziomie ogólnokrajowym.

W niniejszej rozprawie przyjęto następującą hipotezę główną: normy etyczne charakterystyczne dla zawodu dziennikarza w nieznacznym stopniu ewoluowały na przestrzeni epok, natomiast kanon podstawowych wartości w zawodzie dziennikarza jest stały. Odpowiedzi na pytanie, jakie to wartości, dostarcza 7 Zasad KEM, stanowiących najbardziej uniwersalny zbiór zasad etyki dziennikarskiej w Polsce.

Dla zrealizowania hipotezy głównej niezbędne było wskazanie roli organizacji zawodowych w tworzeniu fundamentów etycznych zawodu. Dlatego hipoteza pomocnicza przyjęta w pracy brzmi: tworzenie standardów i norm stanowiło główny przejaw profesjonalizacji zawodowej dziennikarstwa.

Przejawem profesjonalizacji dziennikarzy w XX w. była socjalizacja instytucjonalna, czyli tworzenie organizacji zawodowych¹⁸. Organizacje te nie tylko stały na straży interesów środowiska, ale formułowały najważniejsze założe-

---

¹⁷ W. Niewęglowski, Dziennikarz – nosiciel integralnej wizji człowieka i świata, w: Z. Kobylińska, R.D. Grabowski (red.), Dziennikarski etos, Olsztyn 1996, s. 30.

¹⁸ Por. T. Kononiuk, Profesjonalizacja..., s. 109.

nia etyki normatywnej jako etyki zawodowej dziennikarzy. Miały zatem bezpośredni wpływ na kształtowanie się standardów w dziennikarstwie.

Weryfikacja założeń hipotezy głównej i pierwszej hipotezy pomocniczej pracy realizowana była w ramach badań nad etyką normatywną dziennikarzy obejmujących system wartości (aksjologię) i powinności zawodowych (deontologię) dziennikarzy, kształtujący się od momentu powstania pierwszych organizacji zawodowych do początku XXI w., kiedy to znacznie zmniejsza się aktywność organizacji w zakresie formułowania norm.

Poza perspektywą badawczą nie mogło pozostać zagadnienie oceny funkcjonowania ustanowionych norm w pracy dziennikarzy. W celu jego realizacji podjęto obserwację praktyki redakcyjnej oraz czynników jakie oddziaływały w poszczególnych latach na wykonujących swoją pracę dziennikarzy. Analiza ta pozwoliła na sformułowanie drugiej hipotezy pomocniczej następującej treści: mimo istnienia norm etycznych, w różnych okresach historycznych dziennikarze zbliżali się, lub oddalali, od możliwości ich zrealizowania.

W celu weryfikacji hipotezy niezbędne stało się odwołanie do założeń etyki opisowej (zajmującej się oceną realizacji normy etycznej w praktyce). Analiza przykładów pochodzących z praktyki redakcyjnej dostarcza odpowiedzi na pytanie, czy ideał ten był przez dziennikarzy realizowany oraz jakiego rodzaju czynniki miały decydujący wpływ na przestrzeganie norm etycznych przez dziennikarzy?

W ramach odpowiedzi na pytanie o realizację standardów etycznych współcześnie przez dziennikarzy analizie poddano orzecznictwo REM w okresie aktywności Rady, tj. w latach 1996–2015. Na decyzję o wyborze materiału do badań miały wpływ dwa czynniki: stosowany przez Radę przedmiotowy model odpowiedzialności dyscyplinarnej (co oznacza, że ocenom poddawany był każdorazowo materiał prasowy) oraz dostępność orzeczeń upubliczniczonych na stronie internetowej REM.

Zagadnieniem podjętym w ramach ostatniego rozdziału pracy jest relacja norm etycznych obowiązujących dziennikarzy do norm ustanowionych w systemie prawa. Badanie relacji etyki i prawa miało na celu wskazanie, w jaki sposób normy etyczne i prawne dopełniają i wzmacniają siłę swojego oddziaływania. Praktyczny wymiar tego zagadnienia to przede wszystkim wskazanie na prawną odpowiedzialność dziennikarzy wynikającą z niedochowania standardów zawodowych.

W ramach badań dokonano analizy orzecznictwa SN w zakresie stosowania zawartych w ustawie z 26.1.1984 r. – Prawo prasowe¹⁹ norm kierunkowych²⁰, zawierających odesłanie do etycznego wzorca działalności prasy realizującej szczególne funkcje i zadania społeczne.

W procesie badawczym wykorzystano wiele metod i technik badawczych. Metodę analizy i krytyki piśmiennictwa wykorzystano w tych fragmentach pracy, w których podjęto próbę ustalenia nad prezentowanymi w literaturze przedmiotu koncepcjami uprawiania zawodu dziennikarskiego i ich podłożem historycznym. Medioznawczą analizą ilościowo-jakościową posłużono się w celu zbadania zawartości kodeksów etyki dziennikarskiej. Metoda badania dokumentów została wykorzystana do badania dokumentów wewnątrzredakcyjnych, takich jak statuty czy regulaminy. Syntezę logiczną zastosowano podczas ustalenia celów, jakie stawiały sobie zawodowe organizacje dziennikarskie.

Metodą badania dokumentów, przemiennie z metodą analizy źródeł, posłużono się w tych częściach, w których konieczna stała się analiza oświadczeń REM, aktów prawnych oraz orzecznictwa. W celu ustalenia odpowiedzi na zasadnicze pytania badawcze stosowano także metody i reguły wykładni przepisów prawa.

Przydatne dla eksploracji głównego celu badawczego okazały się 3 stanowiska metodologiczne: instytucjonalne, strukturalno-funkcjonalne i systemowe²¹.

---

¹⁹ Ustawa z 26.1.1984 r. – Prawo prasowe (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 1914, dalej jako: PrPras).

²⁰ Normy te, mające etyczny charakter, postulują przyjęcie pewnej postawy zgodnej ze sztuką wykonywania zawodu dziennikarza. Poprzez ukierunkowanie organu stosującego prawo do oceny, czy w konkretnym przypadku dziennikarz wypełnił obowiązki zawodowe, mają wpływ na zastosowanie sankcji prawnej. Norma etyczna, pozbawiona sankcji ma zatem charakter pomocniczy w stwierdzeniu, czy została naruszona norma prawna i czy dziennikarz poniesie odpowiedzialność za skutki swojej publikacji. Por. *J. Taczkowska*, Normy kierunkowe w prawie prasowym. Rodzaje, zakres, skutki prawne i faktyczne, Themis Polska Nova 2011, Nr 1 (źródło: http://themis.swps.edu.pl/wp-content/uploads/2014/12/Themis_2011_1.pdf, s. 310, dostęp: 15.11.2016 r.).

²¹ Podejście instytucjonalne sprowadza system medialny do całokształtu instytucji oraz relacji zachodzących między nimi, a także zasad systemów normatywnych, na podstawie których działają. Obejmuje ogół osób, grup i organizacji, w ich wzajemnych powiązaniach i współdziałaniu, podmiotów posiadających dominujący wpływ na wypracowanie, wprowadzenie w życie i interpretację norm. Podejście strukturalno-funkcjonalne traktuje system jako proces dokonujący się w ramach poszczególnych wspólnot. Strukturalne elementy systemu medialnego to wypełniające go role działania, wzajemne oddziaływanie, sposoby i wzorce zachowania jednostek. Podejście systemowe rozpatruje interakcje między systemem i jego otoczeniem (np. działania mające na celu poparcie elementów systemu lub żądania mające wpływ na jego funkcjonowanie). Por. *K.A. Woj-*

Rozwój historyczny dziennikarstwa i jego form instytucjonalnych miał wielkie znaczenie dla treści i wdrażania w życie teorii normatywnej, która zajmuje się zarówno wybranymi wewnątrz mediów celami, jak i wysuwanymi z zewnątrz roszczeniami dotyczącymi tego, jak powinny one postępować²². Zadania mediów mogą być określone w dokumentach o charakterze normatywnym, takich jak Konstytucja, ustawy zawodowe, normy prawne funkcjonujące w systemie prawa, a dotyczące dziennikarzy oraz normy etyczne zawarte w kodeksach etycznych. W badanym okresie system ustanowionych norm podlegał procesowi rozwoju i zmian na skutek uwarunkowań o charakterze politycznym i społecznym, co również zostało uwzględnione w toku rozprawy.

Rozważania niniejszej pracy odbywały się w ramach założeń teorii odpowiedzialności społecznej prasy, której podstawy określono w raporcie Komisji *Hutchinsa* z 1947 r. Zgodnie z tą teorią, wolność i niezależność mediów musi być zrównoważona ich odpowiedzialnością wobec społeczeństwa. Traktowanie mediów jako instytucji zaufania publicznego powinno być związane z realizacją podstawowych obowiązków wobec społeczeństwa oraz ponoszenia przed nim odpowiedzialności moralnej, a gdy ta nie wystarczy, także prawnej²³.

Teoria odpowiedzialności społecznej zakłada, że media informacyjne powinny być prawdziwe, rzetelne, uczciwe, obiektywne i wolne, ale też powinny podlegać samoregulacji. Ich zadaniem jest troszczyć się o prezentowanie i wyjaśnianie celów i wartości społecznych. Media powinny służyć jako forum do wymiany komentarzy i krytyki oraz ukazywać reprezentatywny obraz grup tworzących społeczeństwo; powinny przestrzegać ustalonych kodeksów etyki i dobrych praktyk zawodowych. W pewnych okolicznościach rząd może być zobowiązany do interwencji w celu ochrony interesu publicznego²⁴.

Profesjonalizacja dziennikarstwa (tworzenie stowarzyszeń, Rad Prasowych, spisywania norm etycznych w formie kodeksów) była reakcją na klęskę masowej prasy informacyjnej, przede wszystkim związanej z jej komercjalizacją, lecz również z brakiem jej niezależności politycznej²⁵.

Wdrażanie tradycji społecznej odpowiedzialności prasy, której podstawy filozoficznej dostarczyła amerykańska Komisja *Hutchinsa* z 1947 r., odbywało

---

taszczyk, W. Jakubowski (red.), *Spółeczeństwo i polityka. Podstawy nauk politycznych*, Warszawa 2003, s. 235.

²² Por. *D. McQuail*, *Teoria komunikowania masowego*, Warszawa 2007, s. 176.

²³ *M. Mrozowski*, *Media masowe. Władza, rozrywka i biznes*, Warszawa 2001, s. 204.

²⁴ Por. *T. Plonkowski*, *Amerykańska koncepcja społecznej odpowiedzialności dziennikarzy*, Warszawa 1995, s. 59.

²⁵ Por. *D. McQuail*, *Teoria...*, s. 185.

się z największą determinacją w ciągu dwóch-trzech dziesięcioleci po II wojnie światowej. Mogło to być związane z dostrzegalnym po wojnie pragnieniem zbudowania ładu opartego na cennych dla społeczeństwa wartościach.

Założenia teorii odpowiedzialności społecznej mediów wpisują się w nurt XX-wiecznej filozofii personalizmu, głoszącego bezwzględną wartość każdego istnienia i nadrzędne znaczenie dobra człowieka w życiu społecznym²⁶. Najbardziej znanym wszystkim współcześnie żyjącym filozofem i teoretykiem personalizmu był *Jan Paweł II*, który dostrzegając znaczenie dziennikarzy w życiu społecznym, w swoich pismach i orędziach²⁷ wielokrotnie podkreślał, jakie zadania stoją przed nimi w związku z wypełnianiem tak odpowiedzialnej roli. Ważne elementy papieskiego przesłania znalazły odzwierciedlenie w niniejszej rozprawie.

W ramach założeń przedstawionych powyżej koncepcji i teorii przeprowadzono realizację celów badawczych związanych z tytułem pracy. Struktura rozprawy ma charakter problemowy i składa się z 3 rozdziałów:

- 1) rola organizacji dziennikarskich w tworzeniu fundamentów etycznych zawodu;
- 2) aksjologia i deontologia dziennikarska;
- 3) etyka dziennikarska w praktyce redakcyjnej i orzecznictwie.

W rozdziale pierwszym rozprawy – „Rola organizacji dziennikarskich w tworzeniu fundamentów etycznych zawodu” – zostało wykorzystane podejście instytucjonalne. Badaniem objęto działalność organizacji dziennikarskich od momentu ich powstawania, mającą przede wszystkim na celu tworzenie norm etyki zawodowej. W ramach podrozdziałów wyodrębniono okresy historyczne, w których etyka dziennikarska podlegała zbliżonym uwarunkowaniom:

- 1) początki zawodu (XIX i XX w.; do wybuchu I wojny światowej);
- 2) okres międzywojenny;
- 3) dziennikarstwo w PRL;
- 4) dziennikarstwo w III Rzeczypospolitej.

---

²⁶ Por. *J. Pilikowski*, *Podróż w świat etyki*, s. 159 i n.

²⁷ *Jan Paweł II*, *Posłannictwo informowania i formowania opinii publicznej według kryteriów prawdy, obiektywizmu i jasności*, *L'Osservatore Romano* 1983, Nr 2, s. 19; *Jan Paweł II*, *Telewizja w rodzinie: kryteria właściwego wyboru programów*, w: *J. Jękot, P. Słabek* (red.), *Orędzia Ojca św. Jana Pawła II*, T. 1, Kraków 1998, s. 255–256; *Jan Paweł II*, *Prawa i obowiązki dziennikarzy. Przemówienie do przedstawicieli prasy międzynarodowej* (22.5.1982), *L'Osservatore Romano* 1982, Nr 7–8, s. 21; *Orędzia Papieskie na Światowe Dni Środków Społecznego przekazu* (źródło: <http://www.paulus.org.pl/210,oredzia-na-dni-srodkow-spolecznego-przekazu>, dostęp: 30.11.2018 r.).

Analizie poddano zawartość treściową kodeksów etycznych oraz działania organizacji dziennikarskiej na rzecz ochrony „godności i honoru zawodu” (w tym tworzenie sądów dziennikarskich i próby ograniczania dostępu do zawodu osób przypadkowych, nie posiadających dostatecznych kwalifikacji). Podjęto próbę odpowiedzi na następujące zagadnienia badawcze: w jaki sposób oczekiwania społeczne w poszczególnych okresach historycznych mogły wpływać na kształtowanie się etosu zawodowego dziennikarza i jak przebiegał proces tworzenia norm etyki zawodowej przez organizacje dziennikarskie (od pojedynczych zapisów zawartych w statutach organizacji, po sformalizowanie rozbudowanych zasad i norm w postaci kodeksów)?

Poza perspektywą badawczą nie mogły pozostać wysiłki organizacji na rzecz prawnego unormowania zawodu mające na celu określenie warunków pracy dziennikarzy i przyznanie im praw na równi z innymi zawodami.

Skodyfikowane przez organizacje dziennikarskie zasady i normy etyczne stanowiły ideał postawy zawodowej dziennikarza postulowany przez środowisko. Interesującym doświadczeniem badawczym była próba oceny funkcjonowania norm w poszczególnych okresach historycznych, a także czynników, które mogły oddziaływać na realizację standardów dziennikarskich.

W rozdziale drugim opracowania – „Aksjologia i deontologia dziennikarska” – przedstawiono znaczenie każdej z poszczególnych Zasad KEM. Są to zatem Zasady: prawdy, obiektywizmu, oddzielania informacji od komentarza, uczciwości, szacunku i tolerancji, pierwszeństwa dobra odbiorcy, wolności i odpowiedzialności. Zgodnie z podejściem strukturalno-funkcjonalnym, jak również przy wykorzystaniu założeń teorii normatywnej mediów, przedstawiono system wartości i powinności zawodowych dziennikarzy.

Każdy z podrozdziałów zawiera niezbędne ustalenia definicyjne w zakresie pojęć, do których odwołuje się KEM oraz obszernie objaśnienia dotyczące źródeł powstania danej zasady i jej znaczenia dla pracy dziennikarzy w demokratycznym społeczeństwie.

W 3 rozdziale niniejszego opracowania – „Etyka dziennikarska w praktyce redakcyjnej i orzecznictwie” – wykorzystano podejście systemowe w celu ukazania wpływu organizacji zawodowej oraz sądów na funkcjonowanie ustanowionych standardów. Rozważania toczyły się na trzech płaszczyznach badawczych.

Pierwsza z nich dotyczy orzecznictwa REM w latach 1996–2015. Powołana w 1996 r. przez sygnatariuszy KEM – Rada wpisywała się w założenia doktryny odpowiedzialności społecznej, zgodnie z którą dziennikarstwo powinno podlegać kontroli wykonywanej przez samoorganizujące się środowisko zawo-

dowe. Rada Etyki Mediów stanęła na straży Zasad etycznych KEM, publicznie orzekając w sprawach jej przestrzegania i dokonując interpretacji jej zapisów.

Poprzez niespełna dwie dekady REM wydawała oświadczenia i zajmowała stanowiska kierując uwagę środowiska dziennikarskiego oraz społeczeństwa na przypadki naruszenia profesjonalnych standardów dziennikarskich zawartych w KEM.

Wydane Oświadczenia REM nie tylko są źródłem wiedzy na temat obecności standardów etycznych w praktyce redakcyjnej, ale również dostarczają informacji na temat wartości wyznawanych w ostatnim dwudziestolecu przez dziennikarzy. Na podstawie ich analizy, podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, czego dotyczyły wskazane przez REM naruszenia, a także, jakie konsekwencje dla odbiorcy, zdaniem REM, wynikały z naruszenia poszczególnych standardów dziennikarskich.

W pierwszej kolejności analizie poddano treść oświadczeń, apeli i stanowisk REM odnoszących się do naruszeń Zasad KEM przez dziennikarzy. Następnie, na podstawie sprawozdań REM upubliczniczonych na stronie internetowej REM, podjęto próbę odpowiedzi na następujące zagadnienia badawcze: czy w na przestrzeni ostatniego 20-lecia zmieniały się niezgodne ze standardami etyki zawodowej praktyki dziennikarzy? Jakie uwarunkowania o charakterze ekonomicznym bądź jakie zmiany technologiczne mogły mieć wpływ na odchodzenie od standardów zawodowych przez dziennikarzy?

Sprawozdania z działalności REM pozwalają też odpowiedzieć na pytania dotyczące zapotrzebowania społecznego na działalność REM oraz reakcji mediów i społeczeństwa na wydawane przez nią oświadczenia.

W ramach drugiej płaszczyzny badawczej, dokonano analizy relacji normy etyki dziennikarskiej do normy prawnej. Etyka zawodowa dziennikarzy bowiem nie pozostaje jedynym systemem normatywnym stojącym na straży cennych dla społeczeństwa, a określonych w kodeksach etycznych wartości związanych z wykonywaniem zawodu.

Wartości te pozostają także pod ochroną prawną, co sprawia, że ich naruszenie podlega nie tylko ocenie moralnej przez grupę/społeczeństwo, ale też prawnej, będącej reakcją państwa na złamanie dyspozycji zawartej w normie i wyrażającej się wymierzeniem sankcji.

W ramach ostatniego zagadnienia badawczego dokonano analizy orzecznictwa SN w zakresie stosowania norm kierunkowych zawartych w PrPras²⁸,

---

²⁸ Normy te, mające etyczny charakter, postulują przyjęcie pewnej postawy zgodnej ze sztuką wykonywania zawodu dziennikarza. Poprzez ukierunkowanie organu stosującego prawo do

zawierających odesłanie do etycznego wzorca działalności prasy realizującej szczególne funkcje i zadania społeczne.

Obserwacja kryteriów oceny pracy dziennikarza przez sąd nie tylko definitywnie dopełnia znaczenia podstawowych pojęć z zakresu standardów etycznych, ale również pozwala wskazać, jakie zachowania dziennikarza sąd uważa za zgodne z zawodowymi obowiązkami: przekazywania prawdy (art. 6 PrPras), działania w zgodzie z etyką zawodową i zasadami współżycia społecznego (art. 10 PrPras) oraz zachowania przez dziennikarza szczególnej staranności i rzetelności (art. 12 PrPras). Wiedza ta ma przede wszystkim znaczenie praktyczne dla wykonujących swój zawód dziennikarzy.

Celem analizy było wskazanie na następujące zagadnienia:

- 1) do jakich wartości etyki zawodowej dziennikarzy odwołuje się sąd konstruując wzorzec powinności dziennikarza w związku z dokonaniem przez niego naruszeniem?
- 2) jak przestrzeganie zawartych w normach kierunkowych standardów dziennikarskich wpływa na orzeczenie o odpowiedzialności dziennikarza za naruszenie dóbr osobistych?

W niniejszym opracowaniu obok piśmiennictwa wykorzystano prace monograficzne, prace zbiorowe, serie artykułów. Trudno w tym miejscu szczegółowo omówić wykorzystane publikacje. Zwrócić należy jednak uwagę na te najistotniejsze, które okazały się szczególnie przydatne i niezbędne w procesie tworzenia całości pracy, jej metodologii, jak i poszczególnych jej części.

Wśród tych publikacji znajdują się: *D. Nałęcz*, Zawód dziennikarza w Polsce 1918–1939, Warszawa–Łódź 1982; *B. Michalski*, *B. Golka*, Etyka dziennikarska a kwestie informacji masowej, Warszawa 1989; *T. Kupis*, Zawód dziennikarza w Polsce Ludowej, Warszawa 1966; *A. Słomkowska*, Prasa w PRL, Warszawa 1980; *T. Goban-Klas*, Niepokorna orkiestra medialna. Dyrygenci i wykonawcy polityki informacyjnej w Polsce po 1944 roku, Warszawa 2004; *B. Michalski*, Podstawowe problemy prawa prasowego, Warszawa 1998; *T. Kononiuk*, Profesjonalizacja w dziennikarstwie. Między modernizmem a ponowoczesnością, Warszawa 2013; *T. Kononiuk*, Etyczne dziennikarstwo, Warszawa 2015; *K. Wolny-Zmorzyński*, *A. Kaliszewski*, *W. Furman*, Gatunki Dziennikarskie, Warszawa 2006; *J. Taczowska*, Zawód dziennikarza w Polsce.

---

oceny, czy w konkretnym przypadku dziennikarz wypełnił obowiązki zawodowe, mają wpływ na zastosowanie sankcji prawnej. Norma etyczna, pozbawiona sankcji, ma zatem charakter pomocniczy w stwierdzeniu, czy została naruszona norma prawna i czy dziennikarz poniesie odpowiedzialność za skutki swojej publikacji. Zob. *J. Taczowska*, Normy..., s. 310.

Między misją a posłannictwem, Bydgoszcz 2012; *M. Mrozowski*, Media masowe; władza, rozrywka i biznes, Warszawa 2001; *J. Sadowski*, Naruszenie dóbr osobistych przez media, Warszawa 2003.

Szczególną pozycję uzyskały komentarze do PrPras autorstwa *J. Sobczaka* oraz *E. Ferenc-Szydełko*.

Zebrany i wykorzystany materiał źródłowy stanowiły w dużej części akty prawne o charakterze powszechnie obowiązującym, jak również akty prawa wewnętrznego, w szczególności statuty organizacji dziennikarskich.

Do materiałów źródłowych zaliczyć należy oświadczenia, stanowiska, sprawozdania, apele REM oraz orzeczenia SN w zakresie spraw o naruszenie dóbr osobistych przez dziennikarzy.

* * *

Niniejsza publikacja stanowi w niewielkim stopniu zmienioną wersję rozprawy doktorskiej obronionej na Wydziale Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii Uniwersytetu Warszawskiego, napisanej pod kierunkiem Pana dr hab. *Tadeusza Kononiuka*, któremu bardzo dziękuję za wsparcie i opiekę.

Swoje podziękowania kieruję także do recenzentów pracy, Pana Profesora *Wiktora Peplińskiego* i Pana Profesora *Kazimierza Wolnego-Zmorzyńskiego*, których cenne i wnikliwe uwagi wpłynęły na ostateczny kształt publikacji.